

Problematika lhaní u dětí mladšího školního věku z pohledu dětí, rodičů a pedagogů

Lucie Krupová

Bakalářská práce
2009

Univerzita Tomáše Bati ve Zlíně
Fakulta humanitních studií

Univerzita Tomáše Bati ve Zlíně

Fakulta humanitních studií

Ústav pedagogických věd

akademický rok: 2008/2009

ZADÁNÍ BAKALÁŘSKÉ PRÁCE

(PROJEKTU, UMĚLECKÉHO DÍLA, UMĚLECKÉHO VÝKONU)

Jméno a příjmení: **Lucie KRUPOVÁ**

Studijní program: **B 7507 Specializace v pedagogice**

Studijní obor: **Sociální pedagogika**

Téma práce: **Lhaní u dětí mladšího školního věku**

Zásady pro vypracování:

Zpracování teoretických východisek pro praktickou část práce.

Příprava výzkumu, výběr a charakteristika výzkumného souboru.

Provedení výzkumu.

Zpracování a vyhodnocení výsledků výzkumu.

Přijetí odpovídajících závěrů.

Rozsah práce:

Rozsah příloh:

Forma zpracování bakalářské práce: **tištěná/elektronická**

Seznam odborné literatury:

VYBÍRAL, Zbyněk. Lži, polopravdy a pravda v lidské komunikaci. Praha : Portál, 2003. 175 s. ISBN 80-7178-812-0.

DALLOZ, Danielle. Lhaní. 1. vyd. Praha : Portál, 2002. 11280 s. ISBN 80-7178-594-6.

MLEZIVA, Emil. Encyklopedie lži, podvádění a klamání s příklady a obrana proti nim. 1. vyd. Praha : Vyšehrad, 2000. 240 s. ISBN 80-7021-391-4.

HENDL, Jan. Kvalitativní výzkum : Základní metody a aplikace. 1. vyd. Praha : Portál, 2005. 408 s. ISBN 80-7367-040-2.

Vedoucí bakalářské práce:

Mgr. Jarmila Celá

Ústav pedagogických věd

Datum zadání bakalářské práce:

16. února 2009

Termín odevzdání bakalářské práce:

15. května 2009

Ve Zlíně dne 16. února 2009

prof. PhDr. Vlastimil Švec, CSc.
děkan

L.S.

Mgr. Soňa Vávrová, Ph.D.
vedoucí katedry

PROHLÁŠENÍ AUTORA BAKALÁŘSKÉ/DIPLOMOVÉ PRÁCE

Beru na vědomí, že

- odevzdáním diplomové/bakalářské práce souhlasím se zveřejněním své práce podle zákona č. 111/1998 Sb. o vysokých školách a o změně a doplnění dalších zákonů (zákon o vysokých školách), ve znění pozdějších právních předpisů, bez ohledu na výsledek obhajoby ¹⁾;
- beru na vědomí, že diplomová/bakalářská práce bude uložena v elektronické podobě v univerzitním informačním systému dostupná k prezenčnímu nahlédnutí;
- na moji diplomovou/bakalářskou práci se plně vztahuje zákon č. 121/2000 Sb. o právu autorském, o právech souvisejících s právem autorským a o změně některých zákonů (autorský zákon) ve znění pozdějších právních předpisů, zejm. § 35 odst. 3 ²⁾;
- podle § 60 ³⁾ odst. 1 autorského zákona má UTB ve Zlíně právo na uzavření licenční smlouvy o užití školního díla v rozsahu § 12 odst. 4 autorského zákona;
- podle § 60 ³⁾ odst. 2 a 3 mohu užít své dílo – diplomovou/bakalářskou práci - nebo poskytnout licenci k jejímu využití jen s předchozím písemným souhlasem Univerzity Tomáše Bati ve Zlíně, která je oprávněna v takovém případě ode mne požadovat přiměřený příspěvek na úhradu nákladů, které byly Univerzitou Tomáše Bati ve Zlíně na vytvoření díla vynaloženy (až do jejich skutečné výše);
- pokud bylo k vypracování diplomové/bakalářské práce využito softwaru poskytnutého Univerzitou Tomáše Bati ve Zlíně nebo jinými subjekty pouze ke studijním a výzkumným účelům (tj. k nekomerčnímu využití), nelze výsledky diplomové/bakalářské práce využít ke komerčním účelům.

Ve Zlíně14.5.2009

.....

1) zákon č. 111/1998 Sb. o vysokých školách a o změně a doplnění dalších zákonů (zákon o vysokých školách), ve znění pozdějších právních předpisů, § 47b Zveřejňování závěrečných prací:

(1) Vysoká škola nevydělečně zveřejňuje disertační, diplomové, bakalářské a rigorózní práce, u kterých proběhla obhajoba, včetně posudků oponentů a výsledku obhajoby prostřednictvím databáze kvalifikačních prací, kterou spravuje. Způsob zveřejnění stanoví vnitřní předpis vysoké školy.

(2) Disertační, diplomové, bakalářské a rigorózní práce odevzdané uchazečem k obhajobě musí být též nejméně pět pracovních dnů před konáním obhajoby zveřejněny k nahlížení veřejnosti v místě určeném vnitřním předpisem vysoké školy nebo není-li tak určeno, v místě pracoviště vysoké školy, kde se má konat obhajoba práce. Každý si může ze zveřejněné práce pořizovat na své náklady výpisy, opisy nebo rozmnoženiny.

(3) Platí, že odevzdáním práce autor souhlasí se zveřejněním své práce podle tohoto zákona, bez ohledu na výsledek obhajoby.

2) zákon č. 121/2000 Sb. o právu autorském, o právech souvisejících s právem autorským a o změně některých zákonů (autorský zákon) ve znění pozdějších právních předpisů, § 35 odst. 3:

(3) Do práva autorského také nezasahuje škola nebo školské či vzdělávací zařízení, užije-li nikoli za účelem přímého nebo nepřímého hospodářského nebo obchodního prospěchu k výuce nebo k vlastní potřebě dílo vytvořené žákem nebo studentem ke splnění školních nebo studijních povinností vyplývajících z jeho právního vztahu ke škole nebo školskému či vzdělávacímu zařízení (školní dílo).

3) zákon č. 121/2000 Sb. o právu autorském, o právech souvisejících s právem autorským a o změně některých zákonů (autorský zákon) ve znění pozdějších právních předpisů, § 60 Školní dílo:

(1) Škola nebo školské či vzdělávací zařízení mají za obvyklých podmínek právo na uzavření licenční smlouvy o užití školního díla (§ 35 odst.

3). Odpirá-li autor takového díla udělit svolení bez vážného důvodu, mohou se tyto osoby domáhat nahrazení chybějícího projevu jeho vůle u soudu. Ustanovení § 35 odst. 3 zůstává nedotčeno.

(2) Není-li sjednáno jinak, může autor školního díla své dílo užit či poskytnout jinému licenci, není-li to v rozporu s oprávněnými zájmy školy nebo školského či vzdělávacího zařízení.

(3) Škola nebo školské či vzdělávací zařízení jsou oprávněny požadovat, aby jim autor školního díla z výdělku jím dosaženého v souvislosti s užitím díla či poskytnutím licence podle odstavce 2 přiměřeně přispěl na úhradu nákladů, které na vytvoření díla vynaložily, a to podle okolností až do jejich skutečné výše; přitom se přihlédne k výši výdělku dosaženého školou nebo školským či vzdělávacím zařízením z užití školního díla podle odstavce 1.

ABSTRAKT

Cílem bakalářské práce je zjistit, jak je vnímán postoj ke lhaní u dětí mladšího školního věku z pohledu dětí samotných, rodičů a pedagogů.

Teoretická část se z počátku zabývá problémem lhaní jako takovým. Vymezuje kritéria lhaní a uvádí možné motivy, které ke lži svádí. Dále pokračuje v rozdělení na polopravdy a neúplné pravdy. Uvádí hierarchii lži a přechází ke lhaní u dětí, kde blíže specifikuje typy a příčiny dětských lží a upozorňuje na chyby rodičů.

Praktická část podává, na základě výsledků výzkumu, analýzy jednotlivých metod sběru dat. Porovnává pohledy na lhaní z roviny dítěte, rodiče a pedagoga a diskutuje o souladu teorie s praxí.

Klíčová slova: dítě mladšího školního věku, rodič, pedagog, lež, lhaní, polopravdy, neúplné pravdy, hierarchie, příčiny, typy lží, ohnisková skupina, polostrukturovaný rozhovor, dotazník.

ABSTRACT

The aim of thesis is to see how position to lie in the younger children of school age is perceived from the perspective of children themselves, parents and teachers.

The theoretical part of the beginning deals with the problem of lying as such. It defines the criteria for lying and indicates possible motives which bring to lying. Then it continues in the distribution of the incomplete truth and half-truth. It gives hierarchy of lie and passes to lying in children where further specifies the types and causes of children's lies and draws attention to the mistakes of parents.

The practical part gives, on the basis of research results, an analysis of various data collection methods. It compares the views of lying from the plane of the child, the parent and the teacher and discusses the theory of lie with the practice.

Keywords: younger child of school age, parent, teacher, lie, lying, half-truths, incomplete truths, hierarchy, causes, types of lies, the focal group, half-structured interview, questionnaire.

Chtěla bych touto cestou velmi poděkovat především své vedoucí práce Mgr. Jarmile Celé za odbornou pomoc, poskytnuté rady, podporu, trpělivost a ochotu při vedení mé práce.

Můj dík patří dále panu řediteli ZŠ Zubří, který mi umožnil provedení výzkumu s žáky a pedagogy této školy. Všem osloveným a dotázaným taktéž velmi děkuji za poskytnuté informace, čas, který mi věnovali a ochotu spolupráce.

V neposlední řadě bych také ráda poděkovala své rodině, která mi poskytla nezbytné podmínky pro práci a svým přátelům a blízkým za všestrannou podporu. Děkuji.

Motto:

„Mravním opodstatněním lži je skutečnost, že se vyplácí.“

Gabriel Laub

OBSAH

ÚVOD	11
I TEORETICKÁ ČÁST	13
1 LHANÍ	14
1.1 LEŽ ZNAMENÁ PROBLÉM	14
1.2 KRITÉRIA LHANÍ	15
1.2.1 Proč lžeme?	16
2 POLOPRAVDIVÉ LHANÍ A NEÚPLNÉ PRAVDY	18
2.1 TYPY POLOPRAVD A NEÚPLNÝCH PRAVD	18
2.2 HIERARCHIE LŽÍ.....	19
3 LHANÍ U DĚTÍ	20
3.1 ZÁKLADNÍ TYPY LŽÍ U DĚTÍ.....	20
3.1.1 Lež fantazijní.....	21
3.1.2 Lež obranná	21
3.1.3 Lež chlubitvá	21
3.1.4 Lež milosrdná.....	22
3.1.5 Lež toužebná	22
3.1.6 Lež snobská.....	22
3.1.7 Lež zbytečná.....	22
3.1.8 Lež zákeřná	23
3.2 PŘÍČINY LHANÍ U DĚTÍ A CHYBY RODIČŮ	23
3.3 JAK SE ZACHOVAT SPRÁVNĚ?	24
II PRAKTICKÁ ČÁST	27
4 VÝZKUM	28
4.1 CÍL VÝZKUMU	28
4.2 DRUH VÝZKUMU A VÝZKUMNÉ METODY	28
4.3 VÝZKUMNÝ VZOREK	29
4.4 PRŮBĚH VÝZKUMU	29
5 VÝSLEDKY OHNISKOVÉ SKUPINY S DĚTMI	31
6 VÝSLEDKY ROZHOVORŮ S PEDAGOGY	34
7 VÝSLEDKY DOTAZNÍKOVÉHO ŠETŘENÍ U RODIČŮ	37
8 SHRUTÍ VÝZKUMNÝCH ZJIŠTĚNÍ	41
8.1 CHARAKTERISTIKA POJMU LEŽ A LHANÍ.....	41
8.2 PŘÍČINY DĚTSKÉHO LHANÍ.....	41
8.3 REAKCE DOSPĚLÝCH NA LHANÍ DÍTĚTE.....	42
8.4 OTÁZKA VÝCHOVNÉHO PROBLÉMU U LHANÍ Z POHLEDU DOSPĚLÝCH.....	42
9 DISKUSE	43

ZÁVĚR	45
SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY	46
SEZNAM PŘÍLOH.....	48

ÚVOD

Nejen média a odborné časopisy nás informují o měnící se roli rodiny v dnešní době. Tuto skutečnost máme sami možnost pozorovat ve všední realitě každodennosti. Se změnou role rodiny souvisí také vztah rodičů k dětem. Troufám si konstatovat, že ve svém okolí pozoruji vývoj přístupu rodičů ke svým dětem, a to již v poměrně časově krátkém období mého dětství a dnešních dětí mladšího školního věku. Mluvíme tedy o rozmezí patnácti let.

Na děti jsou kladeny vyšší nároky – již v dětství je považováno za dospělé, které „to“ přeci zvládne, protože je šikovné. Děti jsou velmi vnímavé, své postavení si samozřejmě dobře uvědomují a dovedou z něj také těžit.

Praxe pedagogických pracovníků i zkušenosti z pozorování na ulici mluví o větší drzosti, sebejistotě a provokativnosti dětí. Děti si zřídka uvědomují význam slova autorita. Jsou aktivnější, rychlejší a popírají respekt k cizím lidem. Všechny tyto negativa, které jsem zmínila, můžeme považovat také za přetvářku. Dítě je a bude dítětem. To, že navenek se tváří sebejistě a agresivně, může znamenat také silnou vnitřní touhu po pozornosti. Chce, aby si s ním někdo hrál, aby se mu někdo věnoval, aby mohl dosáhnout pocitu důležitosti. Toho, že není nadbytečný, že o něm ostatní ví a cení si jej.

Jakmile tedy zjistí, že pozornost lze dobře upoutat agresí či lží, je vytvořena zcela jednoduchá a jednoznačná strategie, kterou bude opakovat stále dokola.

Výše uvedené důvody mne dovedly k problematice lhaní u dětí mladšího školního věku. Pokusím se zjistit, jak tedy problematiku lhaní u dětí ovlivňuje jejich výchova. Jak ji vidí pedagogové, kteří se s dětmi denně stýkají ve škole a jak ji vysvětlují rodiče. Souhlasí jejich vysvětlení s tím, co uvádí děti samotné?

Mým cílem tedy bude srovnat názory a postoje na problematiku lhaní od skupiny pedagogů, rodičů a samozřejmě dětí samotných.

Zaměřím se na děti mladšího školního věku, protože se jedná o skupinu, se kterou bych v budoucnu ráda pracovala a také proto, že v tomto období si dítě začíná samo utvářet vlastní vidění reality. Formuje si důležité životní postoje a uznává určité jednání za správné či nesprávné - bez ohledu na autoritu. Zároveň je ale autoritou silně ovlivněno (Langmeier, Krejčířová, 2006).

Abych vytvořila jasnou strukturu problému, budu se ve své teoretické části věnovat také lhaní jako problému všeobecnému a poté se budu snažit plynule přejít k problému lhaní dětí.

Mou snahou bude podat jasný a ucelený výklad problematiky lhaní v teoretické části. V části praktické poté analyzovat a porovnat názory jednotlivých respondentů mezi sebou a také s poznatky získané z teoretické části.

I. TEORETICKÁ ČÁST

1 LHANÍ

Lhát znamená tvrdit něco, o čem vím, že je nepravda. Neexistuje nikdo, kdo by v životě nezalhal ani jednou. Motivy pro lhaní mohou být různorodé. Stejně tak se může lišit také jejich vysvětlení – ospravedlnění si sám sobě i okolí toho, jaké byly okolnosti, které nás k tomuto způsobu jednání a komunikace přivedly.

Definice, tak jak ji uvádí Dalloz (2002, s. 19) říká, že: „*Lhaní znamená úmyslné zatajování pravdy za účelem vědomého oklamání druhého, ... je to výrok neodpovídající pravdě, který má někoho uvést v omyl.*“

Bohužel lhaní se dnes stalo nepsanou podmínkou každodenních lidských (profesních, obchodních, politických atd.) vztahů... Tato smutná skutečnost byla jedním z důvodů pro můj výběr problematiky lhaní jako tématu bakalářské práce.

Také motto mé práce vychází z výše zmíněné skutečnosti. Jeho cílem je apelovat na dospělou část populace, aby se zamyslela nad běžností a samozřejmostí svého chování. Aby dávala svým potomkům jen ten nejlepší možný životní vzor. Jak známé přísloví praví: „Jablko nepadá daleko od stromu.“

1.1 Lež znamená problém

Pro nadpis této části jsem si vypůjčila větu Zbyňka Vybírala (2008), který ve své knize uvádí, že lež je nejen problémem samým o sobě, ale sama zároveň problém utváří.

Podle Huizinga (in Vybíral, 2008) je obsahová stránka pojmu lež velmi podobná slovu problém, jelikož latinské *problema* znamenalo:

- To, co člověk před sebou drží nebo staví, aby se tím bránil.
- To, co se druhému předhazuje, aby se toho chopil.

Z výše uvedeného tvrzení je zcela jasně patrná první funkce lhaní – a to funkce obranná. Člověk nechce, aby jiní zjistili co je a co naopak není pravdou. Používá se proto přirovnání „lež jako štít“. Nechceme, aby nás a náš zájem druhý přistihl. Nezvládáme odolat vnitřním - psychickým silám, jako jsou např.: touha, agrese, úzkost, strach, závist atd. Proto můžeme označit první vysvětlení jako tvrzení psychoanalytické.

Druhé tvrzení tedy svým aktivním šířením usiluje o přijetí mylné skutečnosti širokým obecnstvem posluchačů – jde mu o všeobecné podvědomí, o přijetí adresátem. A tudíž i o náš

pocit z výhry nad adresátovou akceptací vyřčené pravdy. Dosáhli jsme tedy toho, že náš verbální i neverbální projev přesvědčil adresáta o tvrzené pravdě. Jelikož zde máme dva aktéry, mluvíme o interaktivním vyjádření lhaní.

1.2 Kritéria lhaní

Nelze nekompromisně tvrdit, že každý nepravdivý výrok či sdělení můžeme považovat za lhaní. Teprve v případě, že ne/jsou dodržena daná kritéria, můžeme rozebírat, zda se opravdu jedná o lhaní. Říká se a stále platí: „Kolik hlav, tolik názorů.“ Pokusím se tedy srozumitelně shrnout, za jakých podmínek považujeme výrok za lživý a naopak, kdy se již můžeme bránit tím, že naše vyřčená nepravda se pro tuto situaci za lhaní nepovažuje.

Paul Ekman (in Vybíral, 2008) stanovuje pro lhaní dvě kritéria.

Prvním je kritérium úmyslu s možností volby: lhář má možnost vybrat si, zda oznámí pravdivou skutečnost, či bude lhát. Sám se rozhodne a úmyslně a vědomě volí možnost lži.

Druhé kritérium – kritérium nenaznačení adresátovi, že je obelháván, nepovažuje za lháře člověka v situaci, která jasně naznačuje, že nebude říkat pravdu. Jedná se např. o kouzelníka, herce, hráče pokeru apod.). V opačném případě jde o jasný záměr lži.

Pro většinu definic lhaní je důležitý a podstatný záměr, avšak z hlediska situačního je také velmi důležité kdo, proč a v jaké situaci nám nesděljuje pravdu. Jedná se např. o oběť činu, která si chrání svůj život, či o trýznitele? Na tuto skutečnost nezapomínají, a proto ji zdůrazňují Gordonová a Miller (in Vybíral, 2008).

Ekman (in Vybíral, 2008) dále uvádí, že utajování pravdy v situaci, kdy byla uzavřena explicitní dohoda pravdy, je za všech okolností lhaním. Ovšem tam, kde nebylo mlčení svázáno touto dohodou, o lhaní nemluvíme. Pro bližší vysvětlení uvádí autor zcela běžný příklad z praxe: Dítě neřekne rodičům, že dostalo ve škole špatnou známku. Pokud dítě ví, že musí rodičům oznamovat vše, co se mu ve škole přihodilo, rodič sám se ptát nemusí. Na základě dohody totiž předpokládá, že mu dítě o každé špatné známce řekne samo. Pokud tak ale neučiní, je výše zmíněné nevyřčení skutečnosti považováno za lhaní.

Nastává zde ale problém v tom, že pro jednu stranu může být důležité to, co bude druhá strana považovat za nepodstatné. Proto by měly být jasně stanoveny podmínky, které veškeré rizika nejednotného pochopení dohody eliminují. Ovšem dohoda, která by byla sto zahrnout všechny možné budoucí situace, je velmi nereálná. Její nedokonalosti však mo-

hou být ku prospěchu v jiných oblastech interpersonální komunikace. Může nás naučit toleranci, kompromisu, umění uznat pravdu či ponaučit se ze svých chyb pro příště.

O lhaní ovšem nemluvíme tehdy, když nám byl naznačen záměr něco neprozradit – tedy v případě, že zachováváme tajemství, nelžeme.

V opačné situaci, když jedince jakási vnitřní síla neustále nutí lhát a vymýšlet si, když nemá ani na výběr, když mu lživé sdělení nepřináší zisky. V takovéto situaci tedy mluvíme o patologickém lháři. Zde i sám Ekman (in Vybíral, 2008) souhlasí s rozporem k výše uvedenému kritériu, které nám nabízí možnost výběru sdělení lži či pravdy.

Dalším významným kritériem pro to, abychom mohli stanovit, zda se jedná o pravdivé nebo nepravdivé sdělení je podle Bertranda Russella (in Vybíral, 2008) podmínka zjistit, zda to, co nám řečník sdělil, znamená také to, že danému sdělení rozumí a ví, co říká. Opakovaným ověřováním si odpovědi poté zjistíme, zda byla pouze dílem náhody, nebo se dotazovaný opravdu v dané problematice orientuje. Autor dále přikládá důležitost časovému a situačnímu kontextu situace.

1.2.1 Proč lžeme?

Lhaním se snažíme ovlivnit druhou osobu – tzn. změnit její vnitřní kontext. Jedná se tedy o vědomé sdělení nepravdivé informace. Ovšem vlastní zkušenost každého z nás a upřímný vhled do svého nitra nám napovídá, že spíše lžeme pro vlastní prospěch či výhodu. Lhář si vymýšlí, aby mohl dosáhnout zisku – např. potřebného času, seznámení, otevření nových možností. Dalším důvodem proč lžeme je také stud. Jedinec se stydí říci pravdu – nechce se doprošovat, nechce přiznat své vlastnosti, slabiny a okolnosti, které nemůže změnit, proto řeší situaci zatajením pravé skutečnosti. Může se snažit skrýt např. závist, touhu, zamilovanost, žárlivost, posedlost, chudobu atd. Naše touha být lepšími než jsme, způsobuje, že lžeme. Chceme se chránit před majoritou, abychom si vybojovali své místo ve společnosti, která by na nás jinak nahlížela skrz prsty. Lze říci, že se jedná o způsob sebeobrany. Musíme ale dávat pozor, abychom se nedostali za pomyslnou hranici. V takovém případě bychom již nebyli schopni poznat, kdy se jedná o nepravdivou informaci a kdy ne. Tudíž bychom lhalí sami sobě. Nekonrolovatelná lež je zákeřný protivník v souboji o naši poctnost. Nemůžeme bojovat proti něčemu, o čem sami nevíme.

Tímto jsem nastínila druhou variaci lhaní – nevědomé lhaní. Podle Vybírala (2008) můžeme říci, že za nevědomě lživou informaci mohou mechanismy zapomínání, nebo jiné obranné mechanismy ega. Lžeme, aniž o tom víme, protože jsme pravdivou informaci již vytěsnili do nevědomí, nebo naše nevědomí vyjadřuje skrytá přání.

Dalšími zástupci jsou např. zautomatizované fráze. Výroky, o nichž nepřemýšlíme, tudíž se zcela vytrácí jejich obsah. Jde o fráze, jež používáme jak každodenně (pozdravy) tak i při zvláštních událostech (kondolence).

Možnou příčinou nevědomého lhaní může být také i naše nepozornost - pravá skutečnost se v průběhu času změnila, my tyto události nesledovali a nyní se zosobňujeme s pravdou, která již neplatí.

Goffman (in Vybíral, 2008) však dodává, že lež může být motivována i vidinou prospěchu jiného jedince. V takovém případě mluvíme o altruistické lži.

2 POLOPRAVDIVÉ LHANÍ A NEÚPLNÉ PRAVDY

2.1 Typy polopравd a neúplných pravd

Jak uvádí Vybíral (2008), k sofistikovanějším způsobům polopравdivého lhaní patří vyřčení pravdy nevěrohodným způsobem – tzn. vyřčení a její popření zároveň (tím se situace stane nevěrohodnou). V takovém případě může mluvčí využít např. nadsázky. Nebo může využít úhybného manévru místo závěru – tzn. např. nesdělit skutečný názor, abychom jiného neurazili. V případě, že mluvčí nesdělí vše, co je pro danou situaci a kontext důležité, šíří polopравdy. V takovéto situaci se nejedná o lhaní, nýbrž jen „pouze“ o neúplné sdělení.

Autor k dalším taktikám lži řadí nejen polopравdy, své místo zde zastupují také neúplné pravdy, neúplné informace, nepřesnosti, nepřesné informování a zevšeobecnění, které je nic neříkající avšak všezahrnující. Aktivním provozovatelem polopравd je např. reklama, jejíž zavádějící a klamavé informace jsou výsledkem propracované studie.

K uvědomovanému lhaní nadále patří předstírání, vědomé bájení, utajování spojené s explicitním popíráním či záměrným odváděním pozornosti, dále také slibování nesplnitelného a uklidňování druhého nepravdivými údaji. I přesto, že je lhaní součástí každodenního života, jeho zjištění může podle Goffmana (in Vybíral, 2008) zapříčinit nenavratitelné a vážné důsledky na vztahu okolí ke lháři. Ztráta důvěry je risk, který lhář podstupuje a nikdy přitom neví, zda je to pouze na chvíli, nebo se nedůvěry již nikdy nezbaví.

Výjimkou v tomto morálním odsouzení je např. milosrdná lež a každému z dětství připomínající věta: Dárky nosí Ježíšek. Milosrdná lež je výsledkem našeho rozhodnutí zatajit pravdivou skutečnost, která by adresátovi nebyla příjemná, nerad by ji slyšel, nebo by mu přímo citově ublížila.

Podle výše uvedených kritérií bychom sdělení o tom, že dárky máme od Ježíška, měli zcela jasně považovat za lživé. Avšak ve skutečnosti tomu tak není. Zdánlivě jednoduchá a jasná věta způsobuje rozpor v názorech a může být podkladem pro diskusi.

V této kapitole jsem pojednávala pouze o lži vědomé. Avšak v případě, že nevíme, v jakém kontextu byla sdělena, za jakých podmínek a příčin, důvodů a pohnutek, nemůžeme nikdy i vědomou lež zcela zásadně odsuzovat.

2.2 Hierarchie lží

Stejně jako se ve světě od jeho prvopočátku ve všem vyskytuje hierarchie, také u lhaní můžeme jistou hierarchii nalézat. V běžném životě mluvíme o zanedbatelných, malých, větších a velkých lžích. Malá lež neublíží, nesnaží se o to. Nezpůsobí katastrofu, může být vyřčena např. „pouze“ pod vlivem usnadnění si situace. Tedy toto rozdělení se řídí kritériem dosahu a účinku lži. V případě, že lež zásadně ovlivní osudy jiných, jedná se o velkou lež.

Jak ale Vybíral (2008) dále pokračuje a doplňuje, za pravý opak velké lži můžeme považovat vyprávění pohádek dětem. V takovémto případě tedy obě strany ví, že předkládaná situace není pravdivá. Obě strany tedy souhlasí s neřečenou dohodou, tudíž si nelžou.

Vyprávění pohádek naopak slouží k rozvoji hodnot, myšlení, fantazie a učí dítě lépe vnímat realitu světa, jak vyplývá ze slov psychoanalytika Bettelheima (in Vybíral, 2008).

Frank a Ekman (in Vybíral, 2008, s. 40-41) dělí lži do dvou skupin. V zásadě lze tyto dvě skupiny charakterizovat takto:

1. Lži, při kterých můžeme v případě odhalení hodně ztratit – a v případě neodhalení hodně získat. (Jedná se např. o situace na detektoru lži, při hře pokeru, lži policejnímu činiteli, ale také se jedná o lži v manželském či partnerském životě. Tyto lži mohou ovlivnit náš budoucí život.)
2. Lži, ve kterých není úspěch anebo neúspěch lhaní důležitý. (Mluvíme zde o lži ze zdvořilosti.)

V problematice lhaní se stále setkáváme s relativizací, objasňováním, vysvětlováním příčin, důvodů a psychických pochodů lháře a jeho okolí. Jde o tematiku, dle mého názoru, zcela obšírnou – stále nacházející nové a nové podněty. K tomu, abychom mohli posuzovat pravdivost či nepravdivost výroku, potřebujeme znát všechny výše zmíněné podstaty. Zde na scénu vystupuje umění správné komunikace – ať již verbální, jež jsme si důkladně probrali či neverbální, které jsem záměrně nevěnovala pozornost. Nejedná se o primární projev, který při lhaní můžeme ovlivňovat. V běžných situacích to jsou fyziologické projevy, které nevnímáme. Pouze „lháři nejvyšší kategorie“ jsou již sto ovlivňovat také svou neverbální komunikací a klamat tak ještě dokonaleji.

3 LHANÍ U DĚTÍ

V předchozích kapitolách jsem nastínila problematiku lhaní všeobecně. Nyní bych se ráda věnovala pravému jádru mého zájmu. K tomu, abych mohla rozebrat lhaní u dětí, jsme si museli říci, jak je to s lhaním u dospělých. Malé dítě vyrůstá mezi dospělými, kteří jej denně ovlivňují a působí na jeho psychiku i tvorbu osobnosti. Důležitost rodiny je věcí nezvratitelnou a nezpochybnitelnou.

Jak např. Matoušek (1993) zmiňuje, nepodařilo se od starověku až do současnosti přesunout rodičovskou péči na jinou skupinu či stát. Model rodiny, který je tvořen dítětem, rodiči a prarodiči v tom nejužším měřítku vykazuje v čase neobyčejnou a nenahraditelnou stabilitu. Rodina utváří člověka nejen jako takového, ale i jako bytost kulturní – novou jednotku společnosti. Snaží se u dítěte formovat postoje a hodnoty, dle vlastního hodnotového systému. Jak autor uvádí, dnešní doba bohužel s sebou přináší mnoho negativního, což se projevuje také ve výchově dětí.

Rodiče mají málo času na to, aby se mohli dítěti plně věnovat. Svůj problém pak řeší např. nákupem elektroniky, která dítě v nepřítomnosti rodiče zabaví, nebo zaúkolováním různých kroužků, čím dítěti vyplní jeho volný čas do poslední hodiny. Poté se nemůžeme divit skutečnosti, že děti hledají způsoby, jak zaujmout své rodiče, jak je přilákat, aby si všimli a udělali čas.

3.1 Základní typy lží u dětí

Lhaní patří samozřejmě také k procesu učení, ke zdravému vývoji dítěte a je jeho součástí, ovšem podle mého názoru poskytuje dnešní doba dětem podstatně více příležitostí, ve kterých se učí řešit situaci lží. Níže uvedené podkapitoly tedy popíší, jaké pohnutky dítě ke lhaní mohou přivést. Některých typů lží se nemusíme vůbec obávat, protože jde pouze o rozvoj osobnosti, ovšem najdou se i jiné – vážnější, které na sebe váží vykřičník v podobě např. chyby ve výchově či samotném vývoji dítěte.

Následující podkapitoly jsou shrnutím článku Dezidera Kolaje (1994), jehož typologii zde uvádím.

3.1.1 Lež fantazijní

Fantazie je typickým projevem nahrazování nerozvinutých duševních procesů. Je to prostor, ve kterém dítě rozumí všemu, co potřebuje – kde si prožívá své radosti i strasti. Často u něj nastávají okamžiky, kdy se mu prolíná svět skutečný se světem fantazijním a dítě vypráví své zážitky zcela živě a přesvědčivě.

Tento typ lži, jak uvádí Kolaj (1994), může být pro rodiče zcela bezstarostný. Dokonce bych se odvážila i říci, že fantazie je „vyhledávaným“ projevem v určitém věku dítěte, ukazuje totiž na jeho správný psychický růst.

Špačková (2005) upřesňuje, že fantazírováním si dítě trénuje rozvoj inteligence, tvořivosti, slovní vyjadřování a komunikaci.

3.1.2 Lež obranná

Dětské JÁ je velmi křehké. Jeho sebevědomí a obraz sama o sobě s každým neúspěchem klesá, a naopak s každým úspěchem viditelně stoupne. Avšak jistotu zachování zdravého sebevědomí mu zajišťuje pouze dobré mínění rodičů o jeho schopnostech a dovednostech. Každé dítě pozná, že rodiče či rodič v něj nemají víru a důvěru. Ve svém mladším školním věku si sice tyto poznatky vysvětlit samo neumí, ale na jeho chování se to zřetelně projeví.

Dítě, které používá lež obrannou, se snaží o to, aby nekleslo v očích svých rodičů – proto své lhaní pevně maskuje. V takovém případě není moudrým řešením vyšetřovat a rozebírat jeho lež velmi dlouho. Vysvětlit a rozebrat špatnost situace je důležitá výchovná metoda, avšak neustálé opakování chyby dítěti snižuje sebevědomí. Začne tedy opět lhát, aby si své JÁ dodalo samo, (když se mu ho nedostává od rodičů) a nastává tak začarovaný kruh.

3.1.3 Lež chlubitá

Chlubitá lež zveličuje skutečnou pravdu. Dítě využívá nadsázky. Možným důvodem jejího využití může být také snaha se zviditelnit, snaha zaujmout, uchvátit či pouze touha vidět hrdost rodičů, spokojenost prarodičů či obdiv kamarádů nad naším úspěchem. Dítě ji často používá ve sportovním či školním prostředí.

3.1.4 Lež milosrdná

Milosrdná lež je velmi často využívána především dospělými. Je velmi pozoruhodné, jak již dítě mladšího školního věku samo (bez účelného učení) vycítí, kdy je vhodné tuto lež použít. Jedná se vlastně o část slušného chování. Někdy k ní dokonce rodiče své děti nabádají tím, že jim radí, jak se zachovat, až přijde na onu situaci. Avšak stále se jedná o lež (i když má za cíl někomu udělat radost, pochválit) a jako taková je velmi lehce zneužitelná.

3.1.5 Lež toužebná

Toužebná lež vyjadřuje naše vysněné přání. Přeskakuje celý proces vývoje, který je v reálném světě potřeba k dosažení touhy a splňuje dítěti přání v konkrétním čase. Často se stává, že děti svému přání samy věří – je pro ně skutečností.

3.1.6 Lež snobská

Je způsobená pocity méněcennosti. Dítě se snaží vyrůst v očích svých blízkých, a proto předstírá. Lže tedy nejen jim, ale také sobě. Nejčastěji se chlubí svými schopnostmi, rodinou, oblečením, apod.... Chce ukázat, že má něco lepšího než ostatní.

Vždy, když zjistíme, že dítě trápí pocity méněcennosti, musíme zakročit a věnovat dítěti více pozornosti. Sebevědomí je velmi důležité, v dnešní společnosti dokonce ještě důležitější, protože bez něj se nikdy neprosadíme, tak abychom byli spokojeni. Přestože naše schopnosti a dovednosti nám umožňují vykonávat vytouženou funkci, bez víry v sebe nedostaneme ani příležitost se k ní přiblížit. Pokud jsme sebevědomí nenabývali v dětství, v dospělém věku musíme s tímto handicapem tedy podstatně často bojovat.

3.1.7 Lež zbytečná

Nemá žádný důvod. Dítě lže pouze pro zábavu, z nudy. Lhaní mu nepřináší žádný pozitivní pocit. Právě proto, že užitím této lži nezískává, je její užití o to závažnější a vyžaduje velkou pozornost. Zbytečná lež je důvodem návštěvy dětských psychologů. V tomto případě dochází často ke zklamání rodičů z dítěte.

3.1.8 Lež zákeřná

Jedná se o projev přímé agrese vůči jinému jedinci. Dítě ji používá zcela záměrně a to především z důvodu závisti, žárlivosti, potřeby být první či v neposlední řadě snahy získat pozornost a lásku dospělých jen pro sebe. Dítě proto používá prostředků záměrného pomlouvání, vymyšlení si, svalování viny na druhého a žalování.

V okamžiku, kdy začne dítě užívat lež pravidelně a mít z ní pravidelně vlastní prospěch, začíná být lež nebezpečná (Halíková, 2003).

3.2 Příčiny lhaní u dětí a chyby rodičů

Příčiny dětského lhaní je třeba hledat především v nejbližším okolí – tedy v rodině. Styl výchovy a přístup, který rodiče k dítěti mají, ovlivňuje jeho pocity, jeho pohled na svět. Při výchově, která dítěti neposkytuje dostatečnou citovou základnu, se potom nemůžeme divit, že se snaží na sebe upoutat pozornost různými jinými cestami – mezi které patří také lhaní.

Co tedy dělají rodiče špatně? Následující řádky se budou věnovat příčinám dětského lhaní a chybám rodičů tak, jak je vidí různí autoři.

Jak dokládá Besterciová (1995) dítě nejčastěji lže, aby se vyhnulo trestu. Pohnutkou, která jej ke lhaní vede, je strach. Chyba rodičů je v takovémto případě ve velmi přísném postoji k dítěti. Dítě si ve škole vymýšlí důvody, proč nemá domácí úkol. Doma hledá důvody, proč nemůže jít do kroužku apod. Použití lži jako obrany dítěte před realitou popisuje i Těthalová (2004), která následně apeluje na rodiče, aby zvážili svou přísnost a nároky na dítě.

Také Danielle Daloz (2002) ve své knize uvádí nespočet praktických příkladů dětských lží a ukazuje tak na chyby rodičů, které zcela jasně vysvětlují pohnutky dětského chování. Se lží, kterou se dítě snaží vyhnout se trestu, naprosto autorka souhlasí. Dítě má také strach, že bude považováno za zlobivé a „ošklivé“.

Matějček (in Šrámková, Kvačková, 2002) nerad používá slovo lež, tento pojem nahrazuje neúplnou pravdou. Oponuje výše zmíněným autorkám a dokládá, že strach říci pravdu může mít i dítě, u kterého trest nehrozí. Pravým důvodem jsou podle něj pocity selhání – ponížení, že jsem úlohu nezvládl.

Nepřiměřené nároky a požadavky patří také k důvodům nízkého sebevědomí dítěte, které se snaží a srdečně si přeje rodiči udělat radost, avšak jeho schopnosti mu to ještě nedovolují. Skutečnost, že pochybení musí hledat na straně rodičů a ne u sebe, si bohužel ještě neuvědomuje. Tyto děti, jak doplňuje Besterciová (1995) jako prostředek obrany využívají sebechválu. Např. vyzdvihují svou úlohu v rodině a tím si dodávají na důležitosti.

Michalová (2007) jako další příčinu dětské lži uvádí stud. Lhaní je projevem psychické obrany před vlastními problémy. Avšak na samém počátku zážitku studu stojí rodiče, kteří dítěti dají pocítit, že něco udělalo špatně. Autorka dále uvažuje nad lží představující obranu před studem, jež může pro dítě znamenat také strach ze ztráty kontaktu.

Problém lži se vyskytuje také ve školním prostředí, kde může dítě zažívat pocity nebezpečí, necítí se ve skupině dětí dobře a svou nejistotu prezentuje ve formě fantazijních příběhů (Těthalová, 2004).

Lež značí obtížnou komunikaci mezi dítětem a rodiči, uvádí Dalloz (2002). Rodiče si myslí, že ví všechno lépe než dítě, což vede k jeho pocitu, že nic neznamena a nikdo nebere ohled na to, co cítí.

3.3 Jak se zachovat správně?

Toho, aby dítě nelhalo vůbec, se pravděpodobně nevyhneme. Zcela jistě však můžeme ovlivnit četnost jeho lhaní a tudíž způsob, jakým řeší své problémy.

Za ideální stav považuje Besterciová (1995) prostředí, ve kterém se dítě se lží vůbec neseťká. Buďme ale realističtí a snažme se vyhnout takovéto zcela naivní radě. Autorka zamítá jak žertovnou lež, tak lež, kterou rodiče používají např. jako hrozbu pro neposlušné dítě. Tento „ideální“ stav však nemůže nikdy nastat. Řešme tedy situace reálné.

Sami dítě často nabádáme ke lži, která je sice neškodná, ale ono ji vnímá stejně tak, jako každou jinou. Naše pobídky, aby neřeklo před babičkou, že je tatínek doma, nebo že maminka rozbila skleněnou vázu, jsou typickým příkladem.

Když zjistíme, že naše dítě lže, snažme se nejdříve sami zamyslet nad tím, proč k tomu došlo, jaký byl záměr a cíl a zda se takovéto chování vyskytuje často. Možná si vlastní chybu uvědomíme. Proto se pokusme situaci řešit uvážlivě. Místo kázání o morálce zvolme

raději nabídku pomoci. Místo neuvážlivých trestů, poskytněme dítěti raději více svého volného času (Halíková, 2003).

Naučme se vést dítě k tomu, aby se samo předem přiznalo, aby vědělo, že nemusí mít důvod ke strachu z trestu, že v tomto případě mu bude odpuštěno. Naděje, že v něj rodiče neztratí důvěru, je velmi důležitá.

Jednoduchý příklad k takovéto situaci nabízejí autorky Šrámková a Kvačková (2002), které popisují správný přístup k vygumované pětce v žákovské knížce. Rodič by měl dítěti projevovat sounáležitost a zdůraznit mu, že právě ono nemá za potřebí se z dané situace vylhat: *„Já vím, že je někdy těžké se přiznat, ale když to dokážeš, ocením to. Navíc lhát je přece pro tebe nedůstojné.“*

Matějček (1989) se k takovéto reakci také přiklání, dítěti by měl dát rodič najevo, že lhaním se projevilo pod svou úroveň.

V prostředí, ve kterém dítě nepocituje ohrožující nebezpečí ztráty láskyplného vztahu rodičů k jeho osobnosti, protože v něm posilují vědomí pevnosti této vazby, se dítě nepotřebuje bránit realitě lhaním (Michalová, 2007).

Důležitou roli vlastního vzoru rodičů jsem již zmínila. Besterciová (1995) ještě k výčtu situací doplňuje: neslibovat dítěti nesplnitelné a netrestat podle momentální nálady.

Tedy pro zopakování. Primární prevencí je upřímnost k dětem (Lazarová, 1996/1997) – nemít strach přiznat své chyby mluvit o nich. Ukazujeme tak tím dítěti, že nikdo není neomylný, že každý dělá chyby. Nemusí se za to ale stydět.

Ve svých názorech se shodují také Matějček (in Šrámková, Kvačková, 2002) a Lazarová (1996/1997). Oba souhlasí s přiložením důrazu na to, aby rodiče provinění dítěti neustále neopakovali dokola a nepřipomínali jej při každé příležitosti. Nesmí dopustit potupu dítěte poníženým dopodrobna rozpitvaným přiznáním lži.

Dalloz (2002) také upozorňuje na fakt, že určité formy vymáhání pravdy způsobují pravý opak – tedy podporují dítě v tom, aby lhalo.

V případě, že je trest nevyhnutelný, rozeberme následující situaci. Mluvme o formě trestu otevřeně, dejme dítěti možnost vyjádřit své názory a nabídnout mu více možných variant řešení. Důležité je také nezapomenout se dotázat na jeho pocity (Lazarová, 1996/1997).

Rady rodičům dále nabízí i Michalová (2007). Vyjadřuje se k oblasti neprospěchu ve škole a učí je, jak zde mohou dítěti pomoci. Tyto rady však můžeme zobecnit a použít také jako prevenci lhaní. Autorka nejdříve vyzdvihuje potřebu klidné reakce na chování dítěte. Přidává se tedy svým názorem k výše uvedeným autorům. Je důležité, abychom se nejprve zamysleli nad naší rolí v dané situaci. Abychom lhaní mohli předejít, musíme průběžně podporovat sebedůvěru dítěte. Zajistit mu činnost, kterou by vykonávalo rádo a ve které by mohlo být úspěšné. Zde by docházelo ke kompenzaci pocitu neúspěšnosti v jiných oblastech.

Autorka dále zdůrazňuje, že k tomu, aby dítě mělo důvěru samo v sebe, je důležité, aby ji pociťovalo také od rodičů, proto je důležité zbavit se svých případných pochybností vůči němu a pokud budeme v jeho přítomnosti hovořit o jeho schopnostech, budme velmi opatrní.

Mertin (2005) v této souvislosti zmiňuje vliv efektu očekávání a sebenaplnující předpovědi. Jestliže rodič předpokládá, že dítě je lhář, chová se nevědomky jinak, než když mu důvěřuje. Tedy sám dítě ke lži svou nedůvěrou podněcuje.

Na nezbytnost důvěry rodičů poukazuje a apeluje většina uvedených autorů. V neposlední řadě se k nim řadí také Špačková (2005), která pro své vyjádření se k problému používá krátké pravidlo: důvěra za důvěru.

II. PRAKTICKÁ ČÁST

4 VÝZKUM

V této kapitole stručně představím plán průběhu a zpracování výzkumu. Nejprve se zaměřím na hlavní a dílčí cíle výzkumu. Uvedu druh výzkumu a zvolené metody sběru dat. Následně přiblížím skupiny oslovených respondentů a konečně přejdu k samotnému průběhu výzkumu.

Výzkumné šetření se uskutečnilo na ZŠ Zubří v měsíci březnu roku 2009. Jedná se o školu v malém městě, patří tedy spíše ke školám menším.

4.1 Cíl výzkumu

Hlavním cílem mého výzkumu je zjistit, jak je vnímán postoj ke lhaní u dětí mladšího školního věku z pohledu dětí samotných, rodičů a pedagogů. Tedy porovnat pohledy na zmíněnou problematiku z výše uvedených tří rovin.

Dílčími cíly je tedy zjistit, jak charakterizují lež výše zmíněné tři skupiny oslovených. Nalézt příčiny, které vedou dítě ke lži a následně uvést, zda jsou rodiče schopni tyto příčiny vnímat. V neposlední řadě bude mou snahou zjistit skutečné reakce rodičů na dětské lhaní. Tyto poté porovnat s názory, jaká by měla být reakce rodičů, aby byl její účinek efektivní.

Tedy první rovinu tvoří dítě samotné, o jehož lež se budu zajímat. Další představuje rodič, osoba dítěti nejbližší, která by jej měla znát nejlépe a tudíž by měla být schopna odhalit jakékoli patologické jevy chování. Poslední rovinu utváří pedagog, který má možnost pozorovat chování dětí v rámci skupiny. Měl by být schopen objektivně posoudit příčiny dětské lži a pracovat na jejím odstranění s využitím odborných znalostí, jež by mohly u rodiče scházet.

4.2 Druh výzkumu a výzkumné metody

Pro tento výzkum jsem si zvolila kvalitativní druh výzkumu. Abych docílila svého záměru, získala jsem data a informace pomocí tří metod. Pro každou skupinu jsem použila takovou metodu, která pro mne představovala nejlepší způsob získání informací.

První metodou byla ohnisková skupina (interview), kterou jsem vedla v přítomnosti 8 dětí. Pro děti jsem měla připravené schéma otázek, které jsem ale dle potřeby upřesňovala, opakovala, doplňovala či upravila tak, aby mi děti byly schopny tyto informace poskytnout.

Od oslovených pedagogů jsem potřebné informace získala formou polostrukturovaného rozhovoru, který obsahoval předem stanovené otázky, jež byly na místě taktéž doplňovány a upřesňovány.

Konečně rodičům jsem prostřednictvím dětí podala dotazníky s otevřenými otázkami. Z celkového počtu 20 rozdaných dotazníků, jsem k další analýze měla k dispozici celkem 8 dotazníků od rodičů dětí ZŠ Zubří.

4.3 Výzkumný vzorek

Jak již z výše zmíněného vyplývá, pro svou práci jsem pracovala se třemi skupinami respondentů. Výzkumný vzorek byl tedy vybrán záměrně. Jednalo se o žáky prvního stupně (tedy mladšího školního věku čímž rozumím věk od 6 do 11 – 12 let) ZŠ Zubří. Skupinu tvořilo

8 dětí (5 chlapců a 3 dívky), se kterými jsem se posadila do kruhu, abychom na sebe všichni dobře viděli a mohli si na dané téma povídat.

Rodiče měli v mém původním záměru představovat nejpočetnější skupinu. Můj plán zahrnoval 10 - 12 osob. Ovšem jak jsem již zmínila, se svými názory, zkušenostmi a postřehy se se mnou bylo ochotno podělit 8 rodičů – jednalo se tedy o 40% návratnost dotazníků.

Pro konečné dosažení stanoveného cíle jsem oslovila tři pedagogy, zaměstnance zmíněné základní školy.

4.4 Průběh výzkumu

K zaznamenání dat jsem použila diktafon, na který jsem (po upozornění na tuto skutečnost) nahrála jak rozhovory s pedagogy, tak průběh rozhovoru s dětmi. Pro ověření validity získaných dat od dětí jsem využila možnosti triangulace a po prvotním rozhovoru následovaly další dva, které byly obsahově stejné.

Při druhém a třetím rozhovoru jsem již věděla, jak se děti chovají a jakým způsobem spolupracují. Věděla jsem, které z nich jsou „tahouny“ rozhovoru a nebojí se říct svůj názor. Samozřejmě, že díky tomuto svému postřehu jsem měla lepší možnost stimulace jejich aktivity. Avšak stejně tak, jak první setkání pomohlo mně děti poznat, také děti již věděly, kdo za nimi přijde, co bude chtít a jak bude průběh rozhovoru asi vypadat. Což v koneč-

ném důsledku bohužel způsobilo větší roztěkanost, menší soustředěnost a aktivitu dětí oproti prvnímu setkání.

Jakmile jsem měla k dispozici veškerá potřebná data, zahájila jsem jejich transkripci, tedy přepis do textové podoby a organizaci.

K analýze dat jsem využila metody otevřeného kódování. Jak zdůrazňuje také David L. Morgan (2001), v ohniskové skupině záleží nejen na jedincích, kteří dohromady skupinu tvoří, ale také na dynamice skupiny jako celku. Já jsem si pro své účely vybrala za základní jednotku analýzy jedince, u kterého samozřejmě vliv skupiny vnímám a беру na vědomí.

5 VÝSLEDKY OHNISKOVÉ SKUPINY S DĚTMI

Metoda ohniskové skupiny nabízí možnost získání dat za využití skupinové interakce (Morgan in Švaříček, Šedřová, 2007). Pro získání informací od dětí považuji tuto metodu za velmi vhodnou a efektivní. Dítě ve skupině ztratí ostych z nového, cizího člověka a nebojí se říci svůj názor. Tato teorie se mi skutečně v realizaci ohniskové skupiny s dětmi potvrdila.

Velmi zajímavé bylo pozorovat, jak se mění způsob odpovědí dětí při jednotlivých setkání. Jak jsem již výše uvedla, setkání u dětí jsem provedla třikrát – abych tak zaštitila skutečnou platnost získaných dat.

Ve školní družině ZŠ Zubří jsme spolu s osmi dětmi utvořili kruh, tak abychom na sebe všichni dobře viděli. K mé přehlednější orientaci děti dostaly lístečky se svými jmény, následovalo představení mé osoby a důvodu, proč jsem za nimi přišla. Po krátkém úvodu jsem tedy mohla začít se samotnými otázkami. Abych tedy plynule přešla do nálady diskuze, zahájila jsem mé dotazování otázkou, zda děti znají pohádku, ve které se lže. O jakou pohádku se jedná, kdo a proč tam lže? Díky této otázce se děti rozpovídaly a poté již nebyl větší problém s neochotou vyjádřit svůj názor.

První otázka, která se již týkala tématu, chtěla znát od dětí jejich definici lži. Co si pod tímto pojmem představují ony? Při prvním setkání se odpovědi skrývaly v praktických příkladech. Děti tedy uváděly situace, ve kterých se lže. Na mně poté bylo rozšifrovat jejich sdělení, ze kterých vyplývala lež jako synonymum pro **vymýšlení**, jako **důsledek strachu**, nízkého **sebevědomí** a **studu**. Při druhé a třetí návštěvě již děti odpovídaly přímo a pojem vysvětlily **negací pravdy** či synonymem **vymýšlení**. Pro znázornění níže uvádím některé z odpovědí:

„Že si někdo něco vymyslí.“, „Když někdo řekne, že má 5000 Kč, ale nemá ani korunu.“

Abych si ověřila, že skutečně budou děti mluvit ze své zkušenosti, položila jsem následující otázku: *„Děti, kdo z vás někdy lhal? A proč?“* Ke svému lhaní se skutečně přihlásily všechny děti. U těch, které tak neučinily přímo, vyšlo v průběhu sezení najevo, že si přeci jen vzpomněly. Mezi důvody, jež děti pro své lhaní uváděly, byl především **vlastní zisk**, v některých případech by se dalo říci až **vypočítavost**. Lhaním často děti **zatajují** pravou skutečnost či **neuposlechnutí** rodiče. Svě jednání si poté zdůvodňují **strachem** či **studem**.

„Když jsem přišel ve tři, ale měl jsem přijít v jednu, tak jsem lhal mamce, kde jsem byl a tam jsem nebyl.“, „Když jsem jednou měla něco s břichem, pan doktor mi břicho prohmatal a ptal se, jestli mě to bolí a já jsem nechtěla jet znovu do nemocnice, tak jsem řekla, že to nikde nebolí.“

Abych zjistila, zda děti vnímají své postavení v rodině či odlišnost vztahu k jednotlivým členům a zda v tomto důsledku využívají lež k tomu, aby docílili svého, jsem položila otázku: „**Komu lžete nejčastěji?**“ V odpovědích se nejčastěji vyskytovala **maminka**, kterou uvedla většina dětí. Tuto skutečnost zdůvodnili tím, že: „*Ona na to nepřijde.*“ Zmíněni byli taktéž **prarodiče** a **sourozenci**. K mému překvapení všichni popřeli, že by někdy lhali paní učitelce ve škole, avšak při dalším setkání se již i takoví našli. U mé poslední návštěvy děti uváděly mj. také domácí mazlíčky, kterým lžou, když je lákají na pamlsek a přitom jej nemají. Avšak ani jedno z dětí nezmínilo svého otce.

Otázkou: „**Kdy lžeš? Když chceš, aby si s tebou rodiče hráli/povídali... nebo proto, že si něco provedl a máš strach to přiznat?**“ jsem se snažila zjistit, zda využívají děti lež k tomu, aby získaly pozornost rodičů. Děti se ve své podstatě shodovaly v tom, že lež je důsledek **strachu z trestu** či **zákazu**.

„Strach, že mě nepustí na počítač.“, „Strach, že dostanu.“, „Strach, že budu mít zaracha.“

„**Jak se chová maminka a tatínek, když zjistí, že si jim lhal?**“ Tato otázka chtěla zjistit, zda v rodině funguje komunikace, nebo rodiče řeší lhaní svých dětí spíše formou **trestu** a **zákazu**. Vyvozování důsledků touto formou bylo jednoznačné. Odpověď, že rodiče se snaží vyřešit situaci nejdříve **domluvou**, poté až volí zákaz či trest, přišla až na mou přímou otázku: „**S kým si rodiče promluví, že lhaní není pěkné, že se to nedělá?**“ Někteří rodiče také kladou důraz na vztah s dítětem a snaží se problém řešit působením na **city**. Jiní problém vůbec **neřeší**, pouze jej přejdou připomínkou, aby se takové chování příště neopakovalo.

„Mamka je smutná a nemluví se mnou. Mě to mrzí, tak se jí omluvím a řeknu pravdu.“,

„Dostanu na zadek.“, „Mně rodiče něco zakážou – třeba počítač.“

Předešlá otázka se tedy dotazovala na to, jak řešení problému lhaní v rodině vypadá reálně. Následující se ptá, jaké řešení si děti myslí, že by bylo správné. Tak, že by pomohlo k tomu, aby už nelhali.

Děti shodně uváděly, že jediné, co by pomohlo k tomu, aby už nelhaly, by byl **trest** nebo **zákaz** něčeho oblíbeného. U děvčat se vyskytla také odpověď, která upřednostňovala **domluvu** a poté až případně zákaz.

„Zákaz na televizi a počítač.“, „Dostat na zadek.“, „Že by si měla se mnou promluvit a dát mi na zadek.“, „Promluvit si s námi, že to nemáme dělat, protože to není hezké.“

Na doplňující otázku, zda si děti myslí, že má maminka pravdu, když se zlobí, odpověděly všechny děti bez výjimky kladně.

Vnímají děti také lež u svých vrstevníků a blízkých? Jaké pocity to v nich vyvolává? Vadí jim to? Děti sice uváděly, že jim lež u sourozenců či spolužáků **vadí**, avšak nebyly schopny říci proč. Pouze výjimečně se objevila myšlenka špatnosti.

„Mně lže segra.“ „Vadí ti to, co teda děláš?“ „Jo, já se s ní poperu, nebo to nechám tak.“

„Mně to vadí hodně, protože to není pravda, to co říká.“, „Vadí, protože když někdo lže na kamaráda, tak potom on ten kamarád může dostat.“

Závěrečná otázka se ptala na situaci, kdy děti lhali naposled. Rozmanitost odpovědí byla široká. Děti si vzpomněly na příklady lhaní ze školy, v důsledku neuposlechnutí i zatajení skutečnosti. Pro názornost opět uvedu některé z odpovědí:

„Já jsem řekl, že jsem byl venku někde jinde a mamka se pak zlobila.“, „Když jsem dostal zvláštní úkol, tak jsem mamce řekl, že to má celá třída, že to máme za domácí úkol.“

Závěrem této kapitoly bych ráda doplnila, že ze tří návštěv u dětí byla nejefektivnější ta první. Při této první návštěvě jsem měla možnost pozorovat nástin ostychu z mé osoby. Ovšem tato nejistota způsobila to, že děti seděly v klidu a soustředily se na dotazy.

Při druhé návštěvě již věděly, jak bude průběh diskuze vypadat a znaly také mé chování. Zde mi poskytly nejméně informací, byly nevrle a nesoustředěné. Nezmínily ani to, co již řekly při prvním setkání. Sama jsem je musela k aktivitě podstatně více podněcovat doplňujícími otázkami. V závěru sezení jsem je upozornila na skutečnost posledního setkání a dostaly za úkol si promyslet, na co asi při tomto, druhém, setkání zapomněly.

Třetí návštěva byla opět zdařilá, děti uvedly nové situace a příklady, na které si vzpomněly. Ochoťně odpovídaly a nad otázkou přemýšlely.

6 VÝSLEDKY ROZHOVORŮ S PEDAGOGY

Metodu polostrukturovaného rozhovoru jsem použila při zjišťování informací od tří pedagogických pracovníků ZŠ Zubří. Rozhovor tvořilo dvanáct otázek, z nichž první pouze zjišťovala dobu praxe pedagoga (šlo tedy o 10, 12, a více než 30 let praxe) a poslední, doplňující, se ptala na osobní připomínky týkající se tématu.

V úvodní otázce jsem se dotazovala na zkušenosti pedagoga s dětskou lží a způsob, jakým tyto případy řeší. Pedagogové se domnívají, že děti lžou především z důvodu **obran**y a **strachu** z reakce dospělých. Zmiňují taktéž pouze dětské **vidění reality** či vzájemné **intriky**. Jako nejdůležitější a používanou možností řešení je pouze **komunikace**, avšak ta je podmíněna nesnadným odhalením. Za důležitou prevenci považují dále **vztah** pedagog – dítě. Aby došlo k přiznání a odhalení je třeba dostatek **času** a zajištění potřebných **podmínek**.

Jaké označují pedagogové důvody dětského lhaní, zjišťovala otázka: „*V čem vidíte hlavní příčiny dětské lži?*“ Paleta odpovědí kladla důraz na roli **strachu** a **vlastního užitku**, neopomněli také **vliv rodiny** (podceňování a přeceňování, způsobu komunikace) a **studu**.

Následně mne zajímalo, zda můžeme u problematiky dětského lhaní uvažovat o genetickém předpokladu? Po prvotní polemice, která si v konečném důsledku ujasnila ovlivňující rozčlenění na lež a fantazii, následovalo jasné **zamítnutí** genetického vlivu. Děti podle názorů pedagogů ovlivňuje pouze **primární prostředí** a jeho **výchova**.

„*Pokud mluvíme o dětské lži – jde podle Vás převážně o výchovný problém? Pokud ano, v čem je podle Vás největší problém? Co dělají rodiče špatně?*“ Takto znělo celé zadání další otázky. Z odpovědí jasně vyplynulo, že primární problém vidí učitelé ve **výchově**. Výchovné chyby tvoří kombinace faktorů. Především tedy nedostatečná **komunikace**, nastavení jasných **pravidel** a celková nálada **prostředí**, ve kterém dítě vyrůstá. Podmínkou těchto faktorů je ovšem rozčlenění lži způsobené výchovou a lži způsobené fantazií.

Problém lži již v rodině existuje. Jaké doporučení správného řešení tedy pedagogové rodičům nabízí? Jak již z předešlé otázky vyplývá, základem všeho je **komunikace**, která v sobě zahrnuje další podmnožiny **vysvětlení**. Komunikace **hodnocením** jeho chování zajistí dítěti požadovanou **motivaci**. Stanovení jasných **pravidel** mu určí hranice, zdůraznění a vysvětlení hodnot osobnosti jako takové jsou prevencí pro přeceňování. Projevování citů

rodiče, který zjistí, že mu dítě lže, může být také velmi efektivní – dítě si poté uvědomí následky svého chování.

V teoretické části uvádím typy dětské lži. Mluvím zde mj. o lži zákeřné a prosociální (milordné). Následující dvě otázky jsou zaměřeny na názor pedagogů právě k této oblasti. Umí tedy děti svou lež detailně promyslet – se zákeřným úmyslem a jsou naopak schopny použít lež prosociální? Odpovědi spíše zákeřný úmysl u dětské lži **negovaly**. Pokud jej dítěti přiznají, omezují její použití hranicemi kognitivní vyzrálosti dítěte. V tomto případě tedy mluví o zákeřné lži, kterou si dítě ospravedlňuje svou pravdu, jíž skutečně věří. Ovšem oslovení reálný výskyt zákeřné lži ve své praxi uvádí za velmi výjimečný.

U lži prosociální se již jasná stanoviska nevyskytují. Pedagogové přiznávají, že se vyskytují případy, kdy se dítě „obětuje“ pro celou třídu a přizná něco, co neprovedlo, avšak nestává se tak často. Zároveň se dítě za své tvrzení neumí pevně postavit. Pokud mu tedy hrozí trest, přizná skutečnost – tedy pravdu. Jiný názor upozorňuje na kognitivní nevyzrálost dítěte – jestliže tedy dítě prosociální lež použije, je to pouze z důvodu jeho **vlastní iniciace**.

Záporné odpovědi přiřadili oslovení dotazu, zda za svou praxi vyzorovali rozdíl mezi lží u chlapců a dívek (např. v tom, na co se nejčastěji vymlouvají). Pokud mluvíme o určité rozdílnosti, je možné ji nalézt již v charakteristice **mužské a ženské povahy**. Dívky spíše fantazírují a nadsazují. Chlapci jsou naopak uzavřenější – tedy spíše zapírají, uvedli oslovení.

Hlavní myšlenkou následující otázky je, jakým způsobem řeší lež u svých žáků právě oni? Již předešlé odpovědi velmi zdůrazňují a podtrhují význam **komunikace**. I zde oslovení uvádí, že základem je rozhovor v diskrétním prostředí, podrobná analýza situace, vyjádření záporných pocitů, tedy důraz na vzájemný vztah pedagog – učitel a v neposlední řadě také možnost šance na nápravu. Těmito nástroji tedy pedagogové proti lži svých žáků bojují.

Náplní další otázky bylo zjistit, zda pedagog za svou praxi vyzoroval určitý rozdíl v přístupu dětí ke lži. Skrytým významem otázky bylo tedy zjistit, zda si myslí, že můžeme pozorovat vliv dnešní doby u dítěte v porovnání se situací na počátku jeho praxe.

Určitý vliv zde oslovení zcela jistě vidí. Přisuzují jej **životnímu stylu společnosti**, ze kterého pramení nedoceňování či přeceňování dítěte, nedostatečná komunikace v rodině a úcta k hodnotám. Na vyprávění pohádky dítětem můžeme vidět také **vliv médií**. Fantazie dětí na

začátku pedagogovy praxe (tedy 10 - 30 let zpětně) a dnes se podstatně liší. Ovšem příčiny, které dítě ke lži vedou, zůstávají stále stejné.

Poslední otázka, jak jsem již v úvodu této kapitoly zmínila, se dotazuje na osobní poznatek či připomínku týkající se tématu. V odpovědích šlo ve své podstatě o shrnutí již řečených myšlenek, které pro pedagoga znamenaly důležité faktory v problematice dětského lhaní. Byla zde zmíněná **trpělivost**, která může napomoci odhalení problému. Jasná **pravidla**, která musí dítě znát, aby vědělo, že nelhat se vyplatí. Podtrženo bylo ovlivnění dítěte na základě **citové vazby** mezi ním a učitelem. Vedle **výchovného problému** bylo poukázáno také na lhaní jako otázku vývojovou, která se dá v tomto období dítěte vyřešit.

7 VÝSLEDKY DOTAZNÍKOVÉHO ŠETŘENÍ U RODIČŮ

Vlastní dotazník obsahuje jednu úvodní a 13 otevřených otázek. Po „úvodním slově“, kde jsem představila svou osobu, účel dotazníku a poprosila o jeho vyplnění, následovala úvodní – ověřovací otázka: „*Věk Vašeho dítěte.*“, jejímž úkolem bylo pouze zjistit, zda opravdu níže uvedené informace budou zaměřeny na žáka mladšího školního věku.

Následující otázka: „*Co rozumíte pojmy lež a lhaní?*“ byla již k tématu a zjišťovala pochopení významu slova lež a lhaní. Odpovědi respondentů uváděly **negaci pravdy**, poukázáno bylo na roli **vědomí** a nacházel se zde také rozdíl ve **významu slov** – přesněji tedy v **četnosti**. Pro lepší názornost tedy uvedu vybrané z odpovědí:

„Nemluví pravdu.“, *„Vědomé mluvení nepravdy, zamlčování nepříjemných informací. – přikrášlování.“*, *„Lež – jeden výskyt. Lhaní je opakované.“*, *„Snaha oklamat.“*

Další otázku: „*Setkal/a jste se již se situací, že Vám dítě lhalo?*“ odpovědělo všech osm respondentů shodně: „*Ano.*“ Pouze v jednom případě bylo uvedeno, že jedno z dvou dětí, dcera, nelže.

V odpovědích na otázku: „*Jakým způsobem řešíte doma situaci, když zjistíte, že Vám dítě lže do očí?*“ kladli rodiče na prvním místě důraz na **komunikaci**, jejímž prostřednictvím se **dotazují** na příčiny, snaží se projevit své **city** a nabízí **možnost nápravy**. Pokud není jiného východiska, vyvozují **důsledky** ve formě zákazů či trestů.

„Promluvím si s ním a zjišťuju příčinu.“, *„Snažím se zjistit pravdu a pak vyvodím důsledky.“*, *„Pokud je to poprvé, domluvou. Pokud jsou to opakované situace, požaduju nápravu, omluvu atd. Použila jsem i trest.“*

Předchozí otázka se ptala na způsob, jakým doma rodič řeší lež svého dítěte. Následující naopak zajímá, jaké řešení by bylo správné – „učebnicové“. Přesné znění otázky je: „*Jaké si myslíte, že by bylo tzv. „učebnicové“ (správné) řešení?*“

Nejspíše jsem některé z respondentů touto otázkou zaskočila, protože nenacházeli vhodnou odpověď. Ti ostatní se opět opírali o důležitost **komunikace**, **dotazování**, kladení **důrazu** na **city** a **vztah** mezi rodičem a dítětem. Vyskytlo se také **popření** mnou uvedeného **pojmu** „učebnicové řešení“.

„Nevím.“, *„Promluvím si s ním a zjišťuju příčinu.“*, *„Není učebnicové řešení. Myslím, že každý je individualista a tak na každého platí něco jiného.“*

Co se odehrává v myšlenkách rodiče, když zjistí, že dítě lže, jsem se snažila zjistit otázkou: *„Jaké pocity to vyvolává ve Vás, že Vám dítě lže – přemýšlíte nad důvodem, nebo nad tím, jak jej potrestat, aby se to již příště neopakovalo. Nebo se ve Vás odehrávají zcela jiné myšlenky? – Jaké?“*

V této odpovědi jasně vévodila otázka „proč“. Rodiče zaměstnává především **myšlenka příčiny**. Pociťují **zklamání, pochybení** ve výchově a hledají správnou cestu, jak vyvodit **důsledky** chování dítěte. Respondenti také využívají pojmu „větší“ lež – tedy utváří osobní hodnocení závažnosti.

„Přemýšlíme nad důvody, jak ho potrestat v případě větší lži.“, „Že ke mně nemá důvěru a odvalu říct pravdu, protože se bojí reakce.“

V otázce: *„V čem vidíte příčiny toho, že Vám dítě lže?“* jsem zjišťovala, jaké názory na důvody dětské lži mají právě rodiče. Respondenti se shodně domnívali, že největší příčinou je **strach z trestu**. Také zde byla zmíněna přirozenost snahy vytěžit ze situace **vlastní užitek** či snahu získat **pozornost**.

„Bojí se říci pravdu, ví, že by byli káráni.“, „Strach z následujícího trestu.“, „Je to přirozená snaha vyhnout se nepříjemnostem nebo dosáhnout svého.“

Následovala otázka: *„Lžou Vaše děti často – kvůli maličkostem? Nebo pouze, když chtějí něčeho dosáhnout?“*

V odpovědích rodiče přílišnou četnost negovali a ve srovnatelné míře se přikláněli jak k **zanedbatelnému důvodu**, tak také k **vlastnímu užítku**.

„Často ne.“, „Zřídka lžou – snadno je odhalím.“, „Když chtějí něčeho dosáhnout.“

Otázkou *„Vnímáte rozdíl způsobu lží u svých potomků? Čím myslíte, že to může být způsobeno?“* jsem se snažila najít odpověď na to, zda lze pozorovat vliv výchovy na dítě, nebo zda převažuje individualita osobnosti každého.

Všichni respondenti, až na jednoho, se shodli v kladné odpovědi „ano“. Tuto skutečnost si vysvětlovali rozdílností **povah** a jedinečností **osobností**. Upozornili také na vliv **genů** a **vazby** mezi dítětem a rodičem.

„Ano, vnímám rozdíl. Způsobeno to je rozdílnými povahami i vztahy mezi dětmi a rodiči.“

Jakou míru závažnosti rodiče problematice lhaní přikládají, ověřovala otázka: „*Co si Vy osobně myslíte o dětské lži? Jde pouze o dětskou lehkovážnost? Nebo vidíte hlubší příčiny?*“

Zde se rodiče ve svých odpovědích zcela rozcházel. Poukázali jak na **lehkovážnost**, zmínili **kognitivní nevyzrálost** dítěte, vliv **situace** či **vztahu** k rodiči, **vývojový** problém, **vlastní užitek** i snahu na sebe upozornit v důsledku **pocitu méněcennosti**.

„*Je to snaha vyhnout se zodpovědnosti nebo manipulace.*“, „*Vztah k člověku, kterému lže.*“, „*Neuvědomují si následky.*“

Hledají rodiče preventivní cestu před lhaním svých dětí? Z odpovědí na následující otázku „*Jakým způsobem se snažíte předcházet tomu, aby Vám dítě lhalo?*“ vyplývá, že nejefektivnější cestu prevence vidí rodiče v jasném systému **pravidel**. Důležitost také přikládají vlivu **vztahu** mezi dítětem a rodičem a **komunikaci**, ve které mu mj. vysvětlí a zdůrazní zbytečnost jeho jednání.

„*Uurčíme si pravidla.*“, „*Být kamarád, mít důvěru, aby se mohlo svěřit a vědělo, že nebude nepřiměřeně káráno.*“, „*Musí pocítit výhodu pravdomluvnosti.*“

Paleta odpovědí na otázku „*V jaké situaci Vaše dítě nejčastěji lže?*“ byla velmi pestrá. Objevila se zde oblast **hygieny**, **školního** prostředí i stravování. Výjimku netvořila ani snaha **vlastního užitku** nebo **neuposlechnutí** či **zapírání** skutečnosti.

„*Např. že si nevyčistil zuby.*“, „*Školní výsledky.*“, „*Když se chce vyhnout nepříjemnosti, nebo nějaké povinnosti. Dcerka, když chce něčeho dosáhnout, tak překrucuje či zveličuje.*“

Zda je rodič schopen vidět rozdílný přístup dítěte k němu a partnerovi (pokud tedy existuje) zjišťovala otázka: „*Vnímáte rozdíl komunikace ze strany dítěte k Vám a partnerovi? Existuje takový rozdíl?*“ Odpovědi byly v tomto případě spíše **záporné**. Ty, jež obsahovaly pozitivní odpověď, vyjadřovaly vyšší míru intenzity **vztahu** a **komunikace** mezi dítětem a matkou.

„*Ano! Manžel chce věci řešit trestáním, více se ho bojí a není s nimi tak často. Jeho trestu se obávají a jsou schopny ze strachu zapírat a lhát.*“, „*Ne.*“, „*Když jsme spolu, více se ptají a dovolují matky.*“

Poslední otázka se opět dotazuje na osobní připomínky a dodatky k tématu.

„Máte osobní poznatek, zkušenost, připomínku... týkající se tématu, která je podle Vás důležitá, ale v předcházejících otázkách byla opomenuta?“ Rodiče zde měli možnost doplnit, potrhout a zdůraznit jakoukoli myšlenku, kterou by obohatili úplnost dotazníku.

Pokud tedy byli ochotni přidat svůj vlastní názor, opětovně zdůraznili roli **komunikace** s dětmi a zmínili se taktéž k **prevenci** problému. Za efektivní řešení tedy považují vlastní **vzor rodičů**.

„Vždy říkám, že je to dítě svých rodičů, tzn., že když nebudeme lhát my, tak děti také ne.“

„Důležité je si s dětmi o lhaní povídat, na příkladech z knížek, filmů, osobní zkušenosti. Aby rozuměli tomu, že je lhaní nejen špatné, ale že ničí vztahy a důvěru. Důležitý je osobní příklad a přístup i v maličkostech.“

„Myslím, že každé dítě je opravdu individualita a každý „dobrý rodič“ by měl své dítě znát natolik, že většinu lží rozezná a vyřeší to se svým dítětem. Pokud jde o lež, se kterou si opravdu neví rady, neměl by se stydět navštívit psychologa.“

8 SHRUTÍ VÝZKUMNÝCH ZJIŠTĚNÍ

Cílem této kapitoly je shrnout a porovnat výsledky jednotlivých šetření. Na následujících řádcích tedy budu zpracovávat dílčí cíle stanovené v úvodní kapitole praktické části.

Nejdříve porovnáám **charakteristiku pojmu** lež, jak ji vidí děti a jak jejich rodiče. Poté se vyjádřím ke všem odpovědím vztahujícím se k **příčinám** dětského lhaní. Další kategorii budou tvořit **reakce** na dětské lhaní z pohledů všech oslovených stran a závěrem kapitoly uvedu vyjádření pedagogů a rodičů k otázce **výchovného problému** u lhaní.

8.1 Charakteristika pojmu lež a lhaní

Otázka, která stála ihned na začátku, chtěla porovnat, zda existuje rozdíl mezi vnímáním lži u dítěte a dospělého – tedy rodiče. Rodiče charakterizují pojem negací pravdy a zdůrazňují u něj roli vědomí. Bez popisu obsahového významu slova se objevily odpovědi, které pojem chápou pouze v rovině četnosti. Oproti svým rodičům uváděly děti dlouhé scénáře, jak lež vypadá. Názornými situacemi se spíše vyjadřovaly k tomu, co děti ke lži vede. Jaké jsou důvody lidí, kteří lžou. Počáteční vysvětlování na názorných příkladech vystřídala při dalším setkání již jasná definice, která rovněž uváděla negaci pravdy. Obě strany se tedy v konečném důsledku na pochopení významu lži shodly.

8.2 Příčiny dětského lhaní

Otázky, které se vztahovaly k příčinám dětského lhaní, zaujaly své místo na 3, 4 a 11 pořadí v rozhovoru. 7., 8., 9. a 10. otázku představovaly v dotazníku a konečně u dětí se příčinami zabývaly otázky č. 3, 5 a 6.

Za zásadní příčinu uváděli pedagogové chybu rodičů ve výchově, když se podívali na problém z pohledu dítěte, kladli důraz především na strach a vlastní užitek či stud. Rodiče naopak stále opakovali příčinu strachu. Na příčině v podobě vlastního užitku se spolu s pedagogy shodnou, ale rozdíl ve lži svých potomků nepřikládají výchově, avšak rozdílnosti povah a jedinečností osobností. Uznávají, že genetický předpoklad je také možný, ale závažnosti situace přikládají spíše nižší stupeň a odvolávají se na kognitivní nevyzrálost dítěte, vývojový problém a taktéž snahu upozornit na sebe. Děti tedy domněnky dospělých, jež uváděly za příčinu strach, vlastní zisk a stud potvrdily. Další příčinou, kterou dospělí neuvedli, je lež v důsledku neuposlechnutí požadavku.

8.3 Reakce dospělých na lhaní dítěte

Zde uvedu nejdříve, jak v odpovědích na otázky č. 7 a 8 popisují děti chování rodičů, kteří zjistili, že jim lžou a jaké chování by bylo, podle jejich názoru, efektivní. Následovat bude srovnání s pohledem rodiče, který se ke své reakci vyjádřil v otázkách č. 4, 5, 6 a 11. Poté se ke správné reakci rodiče vyjádří také pedagog, který v odpovědích na otázky č. 6 a 10 zmíní i reakci svou.

Z výpovědi dětí vyplynulo, že reálné reakce rodičů se shodují s těmi, které jsou dle jejich názoru efektivní. Rodiče řeší lhaní trestem či zákazem, z čehož si dle svých vyjádření vezmou ponaučení. Děvčata by upřednostnila raději domluvu, avšak její reálné užití děti uvedly až na druhém místě, kde také zmínily vyjadřování citů svých rodičů.

Oproti výpovědi dětí uváděli rodiče jako nejčastější reakci komunikaci a dotazování. Teprve až po snaze projevit city a nabídnout možnosti nápravy, následuje vyvození důsledků v podobě trestu či zákazu. Zmíněné seřazení uvádí také v odpovědích na názor „správného“ řešení, kde více zdůrazňují působení na city a vztah a neuvádí vyvozování důsledků. Jejich vnitřní myšlenky jsou zklamání a vlastní pochybení. Aby předešli tomuto problému, kladou důraz na jasný systém pravidel, vztah a komunikaci.

Pedagogové vidí správnou reakci pouze v komunikaci, jež zahrnuje vysvětlení, hodnocení, motivaci i projevování citů rodiče. Sami lhaní svých žáků řeší pohovorem v soukromí.

8.4 Otázka výchovného problému u lhaní z pohledu dospělých

K tomuto problému se vztahovaly otázky č. 4, 5, 11 rozhovoru s pedagogem a otázky č. 7, 10 dotazníku vyplněného rodičem.

Zatímco pedagogičtí pracovníci striktně zamítali genetický předpoklad a přikláněli se jediné k chybám rodičů – tedy k výchovným chybám a k prostředí, ve kterém dítě vyrůstá. Svými odpověďmi v další otázce své přesvědčení jenom potvrdili, když uvedli, že podle nich se na chování dítěte projevuje také životní styl společnosti, který (v případě, že bereme v potaz jeho negativní stránku) má za následek špatnou komunikaci v rodině, čímž v podstatě z části chyby rodičů omluvili a přenesli odpovědnost na společnost.

Rodiče se tedy naopak přikláněli ke lhaní jako důsledku povahy dítěte a jeho individuality. Nebáli se zmínit i roli genů a vazby k rodičům.

9 DISKUSE

Náplní této, poslední, kapitoly bude srovnání výsledků, které přineslo výzkumné zkoumání s poznatky, které uvádí teoretická část mé práce. Shoduje se tedy realita s teorií? Nebo zde můžeme pozorovat viditelné rozpory či nedostatky?

Přejdu-li přímo ke srovnávání, v charakteristice pojmu podtrhuje Dalloz (2002) význam vědomí a úmyslu uvést druhou osobu v omyl, zatajit pravdu. V tomto se s oslovenými respondenty shoduje. Některé z odpovědí, vztahujících se k charakteristice lži také roli vědomí neopomněly. Pojem jako takový vysvětlili negací pravdy např. v odpovědi: „*Vědomé mluvení nepravdy, zamlčování nepříjemných informací – přikrášlování.*“

Dovoluji si konstatovat, že základní podstatu pojmu oslovení určili, ovšem žádný z nich neuvádí pro lež kritéria, které ji podmiňují. Vysvětlením této skutečnosti může být také postavení samotné otázky, která se ptala na porozumění pojům lež a lhaní, avšak blíže nespecifikovala, zda se zde mohou vyskytovat kritéria a pokud ano, jaká? Literatura naopak uvádí spoustu kritérií, které musí být splněny k tomu, abychom mohli o lži uvažovat. Ve výběru zmíním např. možnost volby, důležitost bližší specifikace situace, existenci explicitní dohody atd.

Ve vysvětlení příčin dětského lhaní nalézám podstatnou shodu literatury i výpovědi oslovených dětí a dospělých. Besterciová (1995) nejvíce zdůrazňuje snahu dítěte vyhnout se trestu a Dalloz (2002) tuto příčinu také uvádí. Pohnutkou v takovémto případě je tedy strach.

Oslovení, děti i dospělí, ve svých odpovědích tuto příčinu lhaní neopomenuli, naopak se jednalo o nejpočetnější výskyt v poměru ostatních odpovědí. Dále respondenti zmínili stud, snahu získat pozornost a vlastní užitek ze situace.

Pedagogové uváděli za zásadní příčinu lži chybu rodičů ve výchově a vliv prostředí, ve kterém dítě vyrůstá. Besterciová (1995) se k chybám rodičů vyjadřuje přílišnou přísností k dítěti, kladením nepřiměřených nároků a požadavků na dítě, což má za následek použití lži jako prostředku obrany ve formě sebechvály.

Jak uvádí Goffman (in Vybíral, 2008) lež může být motivována i vidinou prospěchu jiného jedince. Pedagogové si myslí, že u dětí mladšího školního věku o prosociální lži ještě uva-

žovat nemůžeme. Její občasný výskyt je pouze výsledkem vlastní iniciace, za kterou se dítě ale neumí pevně postavit.

Zatímco teoretická část rodičům radí při zjištění dětské lži nejdříve přemýšlet nad jeho důvodem „proč“, nad záměrem, cílem a četností tohoto chování a poté zvážení možného výskytu vlastní chyby. Reálné výpovědi dětí na otázku reakce rodičů (když zjistí jejich lež) spíše popisují řešení formou trestu či zákazu. Dále děti dodávají, že takové řešení je efektivní, avšak dívky by upřednostnily raději domluvu.

Rodiče na otázku, jak vypadá jejich reakce na dětskou lež, uvádí nejčastěji komunikaci a dotazování se na příčiny. Vyjádří také snahu nabídnout dítěti možnost nápravy. Pokud však neuspějí, následuje vyvození důsledků v podobě trestu či zákazu. Myslí si, že správné řešení, tak jak jej uvádí literatura, představuje linii komunikace, dotazování a důrazu na citovou a vztahovou vazbu mezi rodičem a dětmi.

V tomto se tedy shodují. Role komunikace a vysvětlování je v literatuře skutečně vyzdvihována. Avšak důležitý je také vliv vlastního vzoru rodičů a naděje dítěte, že neztratí důvěru. Lazarová (1996/1997) ještě doplňuje primární prevenci lhaní, kterou vidí v upřímnosti k dětem. Umění ukázat a přiznat dítěti také své chyby a mluvit o nich. Dítě tak pozná, že nikdo není neomylný. Nemusí se tedy stydět přiznat chyby své.

Závěrem bych ráda shrnula, že oslovení se v chápání pojmu lži ve své podstatě s literaturou shodují. Jejich odpovědi ve srovnání s literaturou neobsahují podrobnější rozbor.

Dospělí vnímají příčiny dětské lži, které se shodují s výčtem příčin, jež uvádí má teoretická část. Také si uvědomují, jak by měli správně reagovat na dětskou lež. Bohužel jejich reálné reakce, tak jak je uvádí děti, představují větší četnost ve formě potrestání či zákazu.

ZÁVĚR

Ve své bakalářské práci jsem se věnovala tématice lhaní u dětí mladšího školního věku. Cílem práce bylo porovnat postoje na problematiku lhaní u dětí mladšího školního věku od dětí samotných, rodičů a pedagogů.

Mou snahou tedy bylo analyzovat, jak každá z výše zmíněných skupin na problém nahlíží.

Výsledky těchto analýz, které jsem uskutečňovala metodou otevřeného kódování, jsem porovnávala mezi sebou vzájemně a také s odbornou literaturou, o kterou jsem se opírala zejména v teoretické části.

Výsledkem této bakalářské práce je skutečnost, že všichni oslovení respondenti se shodli na charakteristice pojmů lži a lhaní s pojmy uvedené v odborné literatuře. Pedagogičtí pracovníci viděli zásadní příčinu lhaní především ve výchově, zatímco většina rodičů uváděla jako příčinu lhaní především snahu vlastního užitku ze strany dítěte, jeho strach či obavy z potrestání, dále pak studu a pocitu méněcennosti. Odpovědi dětí jen potvrdily příčiny zmíněné rodiči, které jsou taktéž uvedeny v teoretické části. Zde jsem prostřednictvím uvedených autorů dále nabídla rady, jak by se měli rodiče správně zachovat, když zjistí lež u svého dítěte. Zjištěný fakt jsem porovnávala s odbornou literaturou. Z tohoto výzkumu následně vyplynulo, že oslovení znají paletu správných reakcí vůči dětskému lhaní.

Rozpor ve výpovědi dětí a rodičů se nacházel pouze při vidění následků na zjištěné lhaní. Rodiče při zjištění lhaní u jejich dětí nejčastěji uváděli reakci ve formě komunikace, dotazování se a značnou míru důležitosti kladli také na citové a vztahové vazby. Děti naopak tuto jejich reakci viděly spíše v podobě potrestání či zákazu.

Ze všech tří oslovených stran se nejvíce s teoretickými poznatky, týkajícími se správného jednání, shodovali pedagogové.

Cílem této bakalářské práce bylo nabídnout čtenáři jasný náhled do problematiky lži a lhaní, které je v odborné literatuře věnováno velmi málo pozornosti. Nastínit mu dimenze, ve kterých může o lhaní přemýšlet a třeba jej tak podnítit k tvorbě dalších závěrů v ostatních oblastech, týkajících se této problematiky. Dále pak nastínit realitu v odlišnosti vnímání, chápání a skutečných reakcí na lež, tak jak ji prezentují respondenti.

Zaměřila jsem se tedy na popis skutečnosti v reálném životě obyčejných lidí, kteří se stejně jako každý z nás s lhaním dnes a denně potýkají.

SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY

- [1] BESTERCIOVÁ, Mária. Detské klamstvo. *Rodina a škola*. 1995, roč. 42, č. 8, s. 10.
- [2] DALLOZ, Danielle. *Lhaní*. 1. vyd. Praha: Portál, 2002. 112 s. ISBN 80-7178-594-6.
- [3] HALÍKOVÁ, Ivana. Lež má krátké nohy, daleko neuteče!. *Rodina a škola*. 2003, roč. 50, č. 2, s. 5.
- [4] KOL'AJ, Dezider. Klamanie je lacná cesta životom. *Rodina a škola*. 1994, roč. 41, č. 10, s. 12-13.
- [5] LANGMEIER, Josef, KREJČÍŘOVÁ, Dana. *Vývojová psychologie*. 2. aktualiz. vyd. Praha: Grada, 2006. 368 s. ISBN 80-247-1284-9.
- [6] LAZAROVÁ, Bohumíra. O lhaní a krádežích u dětí. *Učitelské listy*. 1996/1997, roč. 4, č. 8, s. 21.
- [7] MATĚJČEK, Zdeněk. *Rodiče a děti*. 2. vyd. Praha: Avicenum, 1989. 336 s. ISBN 08-056-89.
- [8] MATOUŠEK, Oldřich. *Rodina jako instituce a vztahová síť*. 1. vyd. Praha: Slon, 1993. 124 s. ISBN 80-901424-7-8.
- [9] MERTIN, Václav. Věřme dětem!. *Děti a my*. 2005, roč. 35, č. 2, s. 29.
- [10] MICHALOVÁ, Zdeňka. Proč děti lžou. *Rodina a škola*. 2007, roč. 54, č. 4, s. 14.
- [11] MORGAN, David L. *Ohniskové skupiny jako metoda kvalitativního výzkumu*. 1. vyd. Boskovice: Albert, 2001. 99 s. ISBN 80-85834-77-4.
- [12] ŠPAČKOVÁ, Renata. Proč mi lžeš?. *Rodina a škola*. 2005, roč. 52, č. 4, s. 14.
- [13] ŠRÁMKOVÁ, Martina, KVAČKOVÁ, Radka. Malý lhář potřebuje pomoc, ne trest. *Lidové noviny*. 2002, roč. 15, č. 8.XI, s. 18.
- [14] ŠVARŤÍČEK, R., ŠEĐOVÁ, K. a kol. *Kvalitativní výzkum v pedagogických vědách*. 1. vyd. Praha: Portál, 2007. 377 s. ISBN 978-80-7367-313-0.
- [15] TĚTHALOVÁ, Marie. Když malé dítě lže. *Děti a my*. 2004, roč. 34, č. 3, s. 26.

- [16] VYBÍRAL, Zbyněk. *Lži, polopravdy a pravda v lidské komunikaci*. 2. vyd. Praha: Portál, 2008. 176 s. ISBN 978-80-7367-429-8.

SEZNAM PŘÍLOH

P I: Otázky pro pedagogy

P II: Otázky pro rodiče

P III: Otázky pro děti

PŘÍLOHA P I: OTÁZKY PRO PEDAGOGY

1. Jak dlouho pracujete s dětmi?
2. Jaké jsou Vaše zkušenosti s dětskou lží? Jakým způsobem řešíte tyto případy?
3. V čem vidíte hlavní příčiny dětské lži?
4. Myslíte si, že může mít dítě od narození předpoklady k řešení situací lhaním - sehrávají zde svou úlohu geny?
5. Pokud mluvíme o dětské lži – jde podle Vás převážně o výchovný problém?
Pokud ANO, v čem je podle Vás největší problém? Co dělají rodiče špatně?
6. Jak se má podle Vás zachovat rodič, kterému dítě doma lže?
7. Myslíte si, že je dítě mladšího školního věku schopno svou lež promýšlet detailně – se zákeřným úmyslem?
8. Myslíte si, že dítě předškolního věku umí používat tzv. prosociální lež? (=lež záměrná, v jejímž pozadí jsou skryty pozitivní motivy – snažíme se nedotknout citů někoho jiného)
9. Existuje podle Vás rozdíl mezi lží u chlapců a dívek (např. na co se nejčastěji vymlouvají apod.)?
10. Jak se zachováte v situaci, kdy jste pevně přesvědčen/a, že Vám dítě lže a ono si přesto stojí za svou „pravdou“?
11. Jaký je tedy Váš názor na dětskou lež dnes? Změnil se přístup dětí v průběhu času?
Jsou dnes děti více lživé?
12. Máte osobní poznatek či připomínku týkající se tohoto tématu, která je podle Vás důležitá, ale v předcházejících otázkách byla opomenuta?

PŘÍLOHA P II: OTÁZKY PRO RODIČE

1. Věk a pohlaví Vašeho dítěte:

chlapec / dívka

Věk:

2. Co rozumíte pojmy lež a lhaní?

3. Setkal/a jste se již se situací, že Vám dítě lhalo?

4. Jakým způsobem řešíte doma situaci, když zjistíte, že Vám dítě lže do očí?

5. Jaké si myslíte, že by bylo tzv. „učebnicové (správné) řešení“?

6. Jaké pocity to vyvolává ve Vás, že Vám dítě lže – přemýšlíte nad důvodem, nebo nad tím, jak jej potrestat, aby se to již příště neopakovalo. Nebo se ve Vás odehrávají zcela jiné myšlenky? – Jaké?

7. V čem vidíte příčiny toho, že Vám dítě lže? (kamarádi, média, snaha upozornit na sebe,...)

8. Lžou Vaše děti často - kvůli maličkostem? Nebo pouze, když chtějí něčeho dosáhnout?

9. Vnímáte rozdíl způsobu lži u svých potomků (v případě, že je jich více)? Čím myslíte, že to může být způsobeno?

10. Co si Vy osobně myslíte o dětské lži? Jde pouze o dětskou lehkovážnost? Nebo vidíte hlubší příčiny?

11. Jakým způsobem se snažíte předcházet tomu, aby Vám dítě lhalo?

12. V jaké situaci Vaše dítě nejčastěji lže?

13. Vnímáte rozdíl komunikace ze strany dítěte k Vám a partnerovi? Existuje takový rozdíl?

14. Máte osobní poznatek, zkušenost, připomínku..., týkající se tohoto tématu, která je podle Vás důležitá, ale v předcházejících otázkách byla opomenuta?

PŘÍLOHA P III: OTÁZKY PRO DĚTI

1. Děti, znáte nějakou pohádku, kde si někdo vymýšlí – lže? Jakou? A proč tam lžou?
2. Co je to lež?
3. Děti, kdo z vás někdy lhal?
⇒ Proč?
4. Komu lžete nejčastěji?
 - mamince
 - tatínkovi
 - p. učitelce ve škole
 - spolužákům
 - dědovi, babičce
 - ...
5. Proč lžete nejčastěji právě..... a ne třeba v čem je ten rozdíl?
6. Kdy lžeš?
⇒ Když chceš, aby si s tebou rodiče hráli/povídali...nebo proto, že si něco provedl a máš strach to přiznat?
7. Jak se chová maminka a jak tatínek když zjistí, že si jim lhal?
8. Jak si myslíš, že by se měli zachovat, když už to zjistili. (Aby to pomohlo tomu, že už nebudeš lhát.)
9. Myslíš si, že má maminka pravdu, když se na tebe zlobí, že si ji lhal?
10. Znáš nějakého spolužáka (kamaráda,...), který často lže?
⇒ Vadí ti to? - Proč?
11. Řekni příklad, kdy jsi naposledy zalhal – proč, jak to dopadlo, atd....?